

Müller Róbert

A keszthelyi Fő tér*

A Fő tér a települések központjában helyezkedik el. Kialakulása, változásai az egész település történetét tükrözik vissza. Ez a megállapítás különösen érvényes Keszthelyre. Fő terének létrejötte, térbeli változásai, elnevezései, és a teret díszítő művészeti alkotások nem csak a város, de az ország történetének, társadalmi változásainak is hű tükröi.

A keszthelyi Fő térre vonatkozóan a 18. század második feléig alig vannak közvetlen forrásaink. A régészeti leletekből, közvetett írásos adatokból, későbbi térképekből következtethetünk kialakulására, méreteire. Jellemző, hogy az angol Simon Clements Keszthelyről szóló 1715-ös szűkszavú leírásából Opper J. arra következtetett, hogy a 18. század elején nem a mai helyén, hanem a kastély előtti szökőkút helyén 1880-ban lebontott Szt. Márton templom mellett volt a város főtere (OPPEL 1923, 9).

A mai település kialakulásában és felemelkedésében az utak meghatározó szerepet játszottak. Már az őskorban létezett az a távolsági kereskedelmi út, amely a Balaton egyik természetes átkelőjétől, a fenéki révtől vezetett észak felé, a keszthelyi hát keleti peremén. Ez az út a kastély körönd 1883-as kialakítása és a Szt. Miklós temető 1911-es bővítése előtt szinte egyenesen vezetett a mai Festetics, Kossuth, Kastély és Sopron utcák nyomvonalán. Eszes L. szerint a 4. században, a fenékpusztai erőd építéséhez a Vári völgyből is szállítottak homokkővet, a mai Zsidi út, Vásártér, Rákóczi tér, Bem utca nyomvonalán (ESZES 1985, 7). Ez az út a Fő téren csatlakozott a már említett észak-dél irányú főúthoz. A harmadik út a legfiatalabb, de a középkorban a legfontosabb: a keletnyugat irányú út a mai Tapolcai, Szalasztó és Georgikon utcák nyomvonalán haladt. A 7. századra tözegesedett el annyira a hévíz-keszthelyi berek, hogy a mai Mosóház- és Nagyszigeten – a középkori Páhszigeten – keresztül dorongúton át lehetett kelni a Zalavári hátra. Így a Duna-könyököt és az Adriát

összekötő távolsági út nem a fenéki, hanem a kedvezőbb helyzetű és szűkebb hídvégi átkelőn haladt át. Középkori forrásaink *via regia* vagy *magna via* néven emlegetik ezt az utat (GLASER 1929–30, 144–145). Sági K. joggal feltételezte, hogy ennek az útnak a kialakulása következtében vesztette el korábbi jelentőségét a fenékpusztai erőd, és vált 630 után a fontos utak találkozásánál a környék központjává a mai Keszthely őse (SÁGI 1968, 43–44. és 12. kép). Ennek a településnek, kisebb telepjelenségeken kívül, eddig csak egy 630 táján megnyitott, és a 9. század elejéig használt, több ezer síros temetőjét ismerjük a belvárosból, amit a régészeti irodalomban sörházkeri- vagy városi temető néven emlegetnek (MÜLLER 2000, 65).

Sajnos Keszthely kora Árpád-kori történetéről még ennyi adatunk sincs. A kontinuitást jelzi, hogy a település elnevezése a szláv *kostel* közvetítésével a latin *castellumra* vezethető vissza (PAIS 1949). Ez alapján talán folyamatos lakottságot is feltételezhetünk. A terület minden bizonnyal felértékelődött a 11. század végétől, amikor Horvátország és Szlavónia meghódításával a Budáról és Fehérvárról az Adria partjára vezető út a Dunántúl egyik legfontosabb kereskedelmi és hadi útja lett. A különböző földmunkák során véletlenszerűen előkerült Árpád-kori telepjelenségek alapján úgy tűnik, hogy Keszthely helyén egy nagy kiterjedésű, széttagolt, nagyon lazán beépített halmaztelepülés állt, amelyben az egyes lakóházak – nyilván félig földbe mélyített, felmenő fal nélküli, ágasfászelemenes tetőszerkezetű építmények – kisebb-nagyobb távolságra helyezkedtek el egymástól. A késő Árpád-korra két ill. három gócpont alakult ki, valamennyi az észak-dél irányú út mentén (MÜLLER 2000, 72, 82). Legalábbis erre utal, hogy amikor 1247-ben első ízben említi oklevél Keszthelyt (Mon. Rom. 66), a település két egyházzal rendelkezett. A plébánia templom a már említett Szt. Márton templom volt, a mai kastély előtti területen, a

* Barátsággal köszöntöm Dr. Németh Józsefet 70. születésnapján. A tiszteletére megjelenő kötetbe nem szűkebb szakterületemről, hanem a várostörténetből választottam témát, ahogyan ő is „kirándult” a megye műemlékeinek bemutatására, és „Zala megye műemlékei” című kötetében röviden ismertette is a keszthelyi Fő tér műemlékeit.

Szt. Lőrinc kápolna pedig a mai Várkert területén állt, és egy *rotunda* (körtemplom) volt, amelynek alapfalait 1957-ben tárták fel, majd konzerválták (V. GERVERS 1972, 33). A harmadik települési góc ettől jó egy kilométerre délre a mai Szt. Miklós temető területén alakult ki, ahol a Szt. Miklós kápolna állt. Írott forrás csupán 1443-ban említi először, de a temetőkápolna 1775-ös átépítési tervrajza egy egyenes szentélyzáródású, román kori, tehát feltehetően még a 13. században felépült kis kápolnát mutat (KOPPÁNY 1993, 170; MÜLLER 2000, 134. 34. kép). Ezt megerősítik a kápolna 2001. évi felújítása során a szentély külső falán, majd a belsejében is megtalált freskó maradványok, amelyek valószínűleg még a 13. században készültek.

Ez a laza beépítésű, hosszan elnyúló település feltehetően valamikor a 13-14. század fordulóján vagy a 14. század elején teljesen átalakult, új szerkezetűvé vált. Ez összefügghet azzal, hogy 1291 előtt Keszthely királyi birtokból a Péc nembeli Marcali család tulajdonába került (Hazai Okmánytár VII. 244.). A feudalizmus alapja a jobbágytelek-rendszer, amelyben minden jobbágytelekhez meghatározott nagyságú belső telek tartozott, és a belső telek nagyságával arányos rész illette meg a jobbágyot a település határában lévő szántókból, illetve a közös kezelésben maradt legelők és erdők használatából. Az egész telekhez tartozó belső telek (*sessio, fundus*) nagysága változó volt, legáltalánosabban 1 hold, amit ha a körülmények engedték – 2.9 m-es királyi öllel számolva – 12 öl széles és 72 öl hosszú területen mértek ki (SZABÓ 1969, 21). Keszthely a 14-15. században gyakorlatilag egy észak-dél irányú, egyutcás településsé vált. A mai Kastély- és Kossuth utca két oldalán mérhették ki a jobbágyok belső telkeit. Véleményünk szerint az 1858-as kataszteri térkép telekbeosztása a Kossuth- és a Deák utca között, a Georgikon utcától a Sörház utcáig megőrizte a középkori telekrendszert (MÜLLER 2000a, 176). (Azért csak ezen a területen rekonstruálható ez, mert erre a területre szűkült a város kiterjedése a törökkorban.) E telekrendszer kialakításával egyidejűleg jelölhettek ki a Szt. Márton plébánia templommal szemben, az út nyugati oldalán egy nagyobb területet a földesúr részére, hisz a 15. században írott forrás tudósít arról, hogy a földesúri kúriához 20 hold szántó és rét tartozott (KOPPÁNY – PÉCZELY – SÁGI 1962, 26). Ugyanekkor jelölhették ki a mai Fő tér területét, amely a később megépített ferences templom és kolostor, ill. az 1892-ben emelt gimnáziumi épület területe nélkül egy legalább 120x120 m-es, mintegy másfél hektáros, négyszögletes szabad térség volt. Feltételezhetjük, hogy északi és nyugati oldala megegyezett a mai Fő tér északi és nyugati oldalával, keleten a mai „Átrium üzletház” vonalában zárul-

hatott, míg délről a várkerti Szt. Lőrinc kápolna és az azt övező temető határolhatta, ill. elképzelhető, hogy a kápolna maga is már a téren állt. Kialakulásakor csak a Szt. Lőrinc kápolna volt kőből építve a Fő tér mentén. A többi épület minden bizonnyal agyaggal tapasztott falú, zsúpszalmával vagy náddal fedett lakóház lehetett, mint amelyet 1954-ben, csatornázás során a Kossuth és a Fejér Gy. utca sarkán találtak (MÜLLER 2000, 82).

A nagyon kedvező fekvésű Keszthely a környék legnépesebb települése volt. Erre utal, hogy az 1332-37 között készült pápai tizedjegyzék szerint Jakab, a keszthelyi plébános 100 széles dénárt fizetett. Az írott forrásokban a jobbágyok mellett feltűntek a *hospesek* (a betelepült vendégek), így a település népessége folyamatosan nőtt. A 14. század közepe táján Keszthely újra királyi birtok lett. Károly Róbert király ugyan 1340-ben a tátikai uradalmat Keszthellyel együtt elcserélte Mesko veszprémi püspökkel, de ezt követően ismét a királyé lett. Nagy Lajos király 1359. augusztus 31-én, Visegrádon kelt oklevelében utasította Bánd fia István, hegyesdi várnagyot, hogy a keszthelyi királyi jobbágyokat és hospeseket a vállusi erdő használatában ne akadályozza (NAGY – VÉGHÉLYI – NAGY, I. 601–602). Keszthely mezőváros privilégiumait nem ismerjük, de 1398-ban, amikor három keszthelyi polgár – Literátus Péter, Kámbor János és Kozma Mátyás – panasszal fordult Zsigmond királyhoz, az április 26-27-én három oklevelet bocsátott ki a keszthelyi polgárok ügyeiben: Felsőlendvai Herceg Péternek és hegyesdi várnagyainak megtiltotta, hogy a keszthelyieket a vállusi erdőben, a favágásban akadályozzák, Rezi várának várnagyait utasította, hogy a keszthelyi polgárokat és hospeseket a Nagy Lajos király által adott szabadalmak ellenére szokatlan adókkal ne terheljék, végül elrendelte, hogy Keszthely lakóival szemben mindenki az illetékes keszthelyi hatóság előtt keresheti az igazát (NAGY – VÉGHÉLYI – NAGY, II. 276–279). Joggal feltételezhetjük, hogy a város Nagy Lajostól nyert privilégiumai közé tartozott az országos vásár megrendezésének joga, aminek minden bizonnyal a Fő tér adott otthont. Ezt ugyanis augusztus 10-én, Lőrinc napján tartották, vagyis egybe esett a tér délkeleti részén álló kápolna búcsújával. Ez egyben azt is jelenti, hogy a vásártartás jogát még 1368 előtt nyerte el a város. 1359 után ugyanis királyi adományként Lackfi II. Istváné, a későbbi nádoré lett a rezi váruradalom és Keszthely. A városiasodás jele, hogy az új földesúr 1367-1368 táján betelepítette a ferences rendi szerzeteseket.¹ (A koldulórend általában olyan helyeken telepedett meg, ahol a helység mérete és lakóinak tehetősége biztosította számára a fennmaradást, így a ferences rend megjelenése Keszthelyen a városiasodás biztos jeleként értékelhető.)

Betelepedésük bizonyítéka, hogy 1368-ban András keszthelyi plébános panasszal fordult V. Orbán pápához, hogy a ferencesek elfoglalták a Szt. Lőrinc kápolnát, és szentségeket szolgáltatottak ki a népnek, kárt okozva így a plébánosnak (Mon. Rom. 199.) A kolostor és a templom évtizedekig épült. 1386-ban – ugyan ideiglenes fedéssel – már állt a szentély. Ide temették 1397-ben a Zsigmond király által kivégeztetett Lackfi Istvánt. 1400 körül készült el a hajó, amit a szentéllyel együtt boltoztak be (CSEMEGI 1941, 24–25). Ekkor készülhettek a szentélyben 1974-ben felfedezett freskók (M. ANDA 1986, 4). A templom északi oldalán pedig felépítették a kétszintes kolostort. Ez az épület-együttes hosszú ideig a város legnagyobb építménye volt, tömege meghatározta a Fő tér külső megjelenését. A kolostor ill. a lebontott Szt. Lőrinc kápolna és közvetlen környéke feltehetően kolostorkertként foglalta el a tér délkeleti részét. A tér délnyugaton továbbra is valószínűleg a mai Kossuth-köznél ért véget.

Keszthely tehát már a 14. század második felében mezővárosias jellegű település volt, de csak 1403-tól nevezik a források mezővárosnak (*oppidum*) (OL DI. 200390.). 1427-ben Gersei Pethő János fiai László és Péter a rezi uradalommal együtt Keszthelyt is megkapták a királytól. A város csaknem három évszázadon át maradt a kiterjedt család birtokában, amelynek tagjai az idők folyamán megépítették saját házaikat a településen, nyilvánvalóan maradandó építőanyagból. Az írott források szerint a kastély helyén már 1421 előtt állt egy földesúri kúria, de feltételezhetjük, hogy már Lackfi István birtoklása idején állt itt egy épület. 1520-ban Pethő Antalt és Györgyöt „a keszthelyi utcában” lévő házukban támadta meg Pethő János és Ferenc (ESZES 1984, 253). Ez az épület a mai Pethő- vagy Goldmark-házzal lehet azonos. De tudjuk, hogy Pethő Miklós özvegye 1503-ban keszthelyi házában fogadta a fehérvári konvent embereit (TÓTH 1990, 160. 64.j.). Fia Ferenc 1513-ban a Szt. Miklós városrészben épített magának házat (KOPPÁNY – PÉCZELY – SÁGI 1962, 26). Nem bizonyítható, de feltételezhető, hogy Pethő Miklós özvegye, Margit asszony háza a Fő tér délnyugati végében állt. A Fő tér és a mai Kossuth köz északi oldalán lévő telek földesúri *fundus* volt. Pethő László javainak 1687-es összeírásából ugyan az derül ki, hogy ő épített újonnan itt egy alapincézett kőházat, de joggal feltételezhető, hogy a város központjában lévő területen ezt megelőzően is állt már a város egyik birtokosának, talán éppen Margit asszonynak a háza.

A középkori oklevelek többsége birtokadományozások, osztozkodások vagy hatalmaskodások kapcsán született. Ezért a békés építkezéseknek alig van írásos nyoma. Keszthelyen azonban nemcsak a birtokos Pethő család tagjai, de a gazdagodó mező-

városi polgárok is építhettek maguknak maradandó anyagból házat. Erre utal, hogy 1520-ban Pethő Ferenc emberei Méhes Márton jobbágyot – a mezővárosi polgárok jogilag továbbra is jobbágyok maradtak – *curia*-jában támadták meg (OL DI 93820–1.). Feltételezhetjük, hogy a *curia* kőből épített házat jelent.

A törökör előestéjén tehát a környék legnépesebb települése, Keszthely, a gyakori hatalmaskodások ellenére folyamatosan gyarapodott. A központjában lévő nagyobb térség, a mai Fő tér meghatározó szerepet játszott a település életében. Ez adott otthont az országos és helyi vásároknak, de a hétköznapi élet lehetett itt, ahol a mezőváros polgárai találkozhattak egymással, megvitathatták közös ügyeiket. A tér arculatát a ferences kolostor és templom határozta meg, de feltételezhetjük, hogy a tér mentén más kőházak is álltak már.

A 16. század közepén a török megjelenésével a város fejlődése megtorpant, és néhány évtized alatt külső képe is alapvető változáson ment át. Ez természetesen vonatkozik a Fő térre is. A környék 1532-ben szenvedett először a törököktől, amikor a török sereg nem a Duna-völgyön át, hanem a Dunántúlon keresztül vonult Bécs ostromára. Keszthelyt és a szomszédos Faludot 1548 nyarán támadta meg és égette fel a török. A ferences *Historia Domus* szerint egy török támadás, és a kolostort is elpusztító tűzvész után hagyták el a szerzetesek Keszthelyt. Helyüket 1552. június 1-je, Veszprém várának eleste után foglalták el az ifjabb Pethő János által fizetett katonák (VÉGH 2002, 12–16). Ekkor csak árokkal övezték a kolostort és a templomot. Az objektum végvárrá alakítására 1566 telén, 1567 első felében, a Dél-Dunántúl legfontosabb várának, Szigetvárnak elestét követően került sor. Giulio Turco, olasz hadmérnök 1571/72-ben készített váralaprajza és egy a 17. század elején leírásra került *memoralis* alapján (VÉGH 2002, 62–65) viszonylag pontos képet alkothatunk arról, hogyan nézett ki a keszthelyi végvár. A Turco-féle alaprajz bizonyára torzít, hisz azon a templomot övező palánkfal alig 10 m-re húzódott a templom déli falától, így az azon kívül megásott széles árok tönkre tette volna a Szt. Lőrinc kápolna alapfalait. Az árok északi szélét a templomtól mintegy 30 m-re, 2001-ben, a II. világháborús emlékmű helyén végzett megelőző feltárás során találtuk meg. A Fő tér a várépítés következtében jelentősen beszűkült, hisz nyugatról és északról is széles árok védte. Ez utóbbi bizonyítéka, hogy a mai gimnázium építésekor az egykorú feljegyzések szerint csak 5–6 m mélységben érték el a szűztalajt (DORNYAY 1941, 28). Feltételezhető, hogy a kolostorépület keleti oldalán sem közvetlenül a falakhoz kapcsolódott az árok. Itt is lehetett egy szabad térség.

A megváltozott Fő tér még fontosabb szerepet játszott a város életében, hisz a török támadások ellen a vár nyújtott menedéket, amely egyben a városlakók jelentős részének – a végvári katonáknak – adott kenyeret. 80 évvel Turco után, 1651-ben Oktavian Leukhard hadmérnök készített egy alap- és látványrajzot a keszthelyi végvárról (ZÁKONYI 1966, 140–141). Ennek érdekessége, hogy a kolostort és a templomot közvetlenül övező árkon kívül külső palánkfalakat is jelöl, amelyek a mai Fő tér területét is magukba foglalták. Kérdéses, hogy ezek a palánkfalak már a 16. században álltak-e, vagy csak a 17. században készültek el? Az előbbire utal, hogy 1589. júniusában, a keszthelyi úrnapi vásár előestéjén végrehajtott török rajtaütés során fogságba esett pápai kereskedőkről tudjuk, hogy a várkapitány többszöri figyelemztetése ellenére sem húzódtak a biztonságot jelentő „*palánk mellé a sertéles kertbe*” (VÉGH 2002, 37. 20.j.). Ez az adat úgy is értelmezhető, hogy a tulajdonképpeni várhoz tartozó, de azon kívül elhelyezkedő gazdasági területet is palánkfal övezte. Ezen a területen kaphatott helyet a várórséghez tartozó lovas katonák lovainak egy része is. Hisz 1576-tól a király által fizetett őrség védte a várat (PÁLFFY 1995, 150), és ezek közt kezdetben 50, majd a 17. század második negyedétől 100 lovas is található.² A Fő tér palánkkal való bekerítése, és ezen belül létesített gazdasági funkció alapján feltelezhetjük, hogy a nagy vásárokat immár nem a Fő téren, hanem a térben összeszűkült településen kívül, talán a Fő tértől délre keletkezett szabad térségen rendezték meg.³ Erre utal az 1589-es adat is, amely azt is bizonyítja, hogy Keszthely gazdasági jelentősége nem csökkent a törökkorban. Ez abból adódhatott, hogy a királyi és a hódoltsági terület határán a gyakori portyák és a háborúskodás dacára, élénk kereskedelem folyt. Rams Dániel 1632-es jelentésében említi, hogy többek között Keszthelyen sokan vannak, akik török árucikkkel kereskednek, ezért is javasolta, hogy létesítsenek itt harmincad vámszedő helyet. (ESZES 1984, 274). Meg kell még jegyezni, hogy a ferencesek temploma a végvári időkben csak részben veszítette el egyházi funkcióját. A templom hajóját raktárként használták, de a szentély rendeltetése megmaradt. Ennek bizonyítéka, hogy ide temették el az 1599-ben Kaposvár ostroma során meghalt Joan de Overbroek tüzér kapitány holttestét (VÉGH 2002, 36). A Szt. Osvald tiszteletére szentelt főoltár 1647-ben készült, 1678-ban pedig a veszprémi püspök állíttatott egy oltárt Szt. Antal tiszteletére (BONTZ 1896, 216). A várban halt meg 1659-ben Komáromi Akkurzius ferences barát, aki Sümegről járt át ígét hirdetni (DORNYAY 1935, 15).

A keszthelyi végvár Kanizsa 1690. áprilisi visszafoglalásával elveszítette katonai jelentőségét. A le-

cökkentett létszámú katonaság 1701. őszén hagyhatta el végleg a várat (VÉGH 2002, 53). A Rákóczi szabadságharc idején, bár 1706-ban Bercsényi generális seregszemlét tartott Keszthelyen, és itt volt 1707 novemberében Bottyán János főhadiszállása (ESZES 1984, 276), a vár nem játszott katonai szerepet. A védművek elbontására és a várakok betemetésére sokkal később került sor. Erre utal, hogy 1723-ban a ferencesek visszatértét előkészítő szerzetesek nem a romos kolostorban, hanem Bakacs Lukácsné házában húzták meg magukat, ami a várkaputól 20 lépésnyire, a kőfalon kívül, de a várat övező palánkon belül állt (VÉGH 2002, 57). A Fő tér tehát csak fokozatosan nyerte vissza korábbi formáját és funkcióját. A kolostorépület tulajdonosai a Pethő örökösök és Esterházy Pál herceg maradt. Az épület állaga nagyon siralmas képet mutatott, csak az Esterházy birtokában lévő épületrész karbantartásáról gondoskodtak.

Simon Clements angol utazó 1715-ben fordult meg Keszthelyen. Augusztus 13-án délután érkezett, és 14-én már tovább is utazott Kanizsára (OPPEL 1923, 6). Keszthelyről, akárcsak a többi, általa felkeresett magyar településről felettébb elnagyolt, és pontatlan képet rajzolt. Szerinte a városban 2-300 ház volt, amihez hozzátette, hogy „*ha ugyan ebben az országban található tapasztott és szalmával fedett, földszintes viskókat házaknak lehet nevezni.*” Két kőépületről tudott, egy jó templomról, és Esterházy herceg régi, javítást igénylő kastélyáról. Opel J. a templomot a Szt. Márton egyházzal, Esterházy kastélyát a mai Pethő- vagy Goldmark-házzal azonosította (OPPEL 1923, 8), ami tévedés. Esterházy Pál keszthelyi birtokainak összeírása során következetesen „*palotának*” nevezték várbeli részét, amit 1715 június 24-én vilámcsapás ért. Ezt ugyan sikerült gyorsan eloltani, de a helyreállítás még augusztusban, Clements látogatása idején is váratott magára (VÉGH 2002, 53-56), ezért tarthatta az épületet javításra szorulónak. A templom a ferences templommal lehetett azonos. A Szt. Márton templom állapotáról nincsenek adataink, de a törökkor után bizonyára felújításra szorult. De ugyanez mondható el a ferencesek templomáról is. A gótikus boltozat állt, de a tetőhéjazat a kolostor nagyobbik részéhez hasonlóan rossz állapotban lehetett. A ferencesek 1723 virágvasárnapján vehették újra birtokba a kolostort és templomát. A barokk stílusú újjá- és átépítés 1748-ig elhúzódott.⁴ Clements leírása tehát pontatlan, hisz legalább két kőtemplom volt a városban, mindkettő viszonylag rossz állapotban, és a világi rendeltetésű egykori kolostoron kívül bizonyosan állt a Fő tér délnyugati sarkában a Pethő László által épített ház, ill. a Kossuth utcai Pethő ház is. Az épületek többsége Clements leírásának megfelelően természetesen tapasztott falú lehetett. Ilyen építőanyagból készül-

hetett a Fő téri kocsmá is, amelyet már a török korban is említenek alsó kocsmaként, amit a várkapitány és a „vitélő rend” működtetett. Eszes L. úgy vélte, hogy a Fő téren, a mai Iskola u. sarkán állt (ESZES 1984, 288). Bontz J. a templomhoz közelebb vélte a helyét (BONTZ 1896, 210), mert így érthető, hogy az ivóban duhajkodók zaja zavarta a templomban ájtatoskodókat. Az emiatt felháborodott hívők 1726 egyik napján kijöve a templomból földig rombolták az épületet. Ez a kocsmá Bakacs Benedek özvegyének telkén állt, ezért a család beperelte a ferenceseket, mint felbujtókat. A per végén kompromisszum született, a kocsmát nem építették fel újra, helyette a rendnek kellett egy kálváriát a helyére építenie, és a Bakacs család lelki üdvéért meghatározott számú misét mondania. (BONTZ 1896, 210). A kocsmá helyét illetően valószínűleg Bontz Józsefnek volt igaza, hisz az Esterházy javak 1715-ös leírása szerint „*mely kocsmaház a vár árkaná vagyon építve*” (idézi VÉGH 2002, 57. 20. j.), tehát a várat övező árkon belül állt. A Bakacs család itt lakóházzal is rendelkezhetett, mert 1723-ban Dominkovics Albert gárdián – aki az újjáalakult kolostor első apátja lett – társaival Bakacs Lukácsné házában szállt meg, amely „*a kőfalán kívül ugyan, de palánkon vagy földhányáson belül, a várbeli kaputól mintegy 20 lépésnyire*” állt. A kocsmá telkét már 1728 márciusában megkapták a ferencesek, de a kálvária Festetics Kristóf udvarmesterének adománya révén csak 1760-ban készült el (ESZES 1984, 288).

A Fő térről az első hiteles képet egy 1769-ben készített, a várost ábrázoló térkép alapján rajzolhatjuk meg, amelyet Klempa K. tett közzé (KLEMPA 1940). A német nyelvű térkép némileg torzíva ábrázolja a város úthálózatát, a nevezetesebb épületek helyét és rendeltetését, és kis négyzetekkel vagy téglalapokkal jelölte ki a házsorokat. Az aránytalanul nagy, eredetileg négyszögletes Fő tér visszanyerte eredeti funkcióját, hisz a neve „*Marktplatz*” vagyis Vásárvagy Piac tér. Délkeleti részét a ferences templom, a kolostor és díszkertje foglalja el. A kerttel szemben volt a Pethő László féle ház, amit kissé délebbre rajzolt a térkép készítője, és tulajdonosáról Horváth-háznak nevezett. Ezt a épületet 1775-ben Festetics Pál vásárolta meg Zalabéri Horváth Judittól (ESZES 1984, 281). A 18. század közepe után megkezdődött a Fő tér „feldíszítése”, szobrok, emlékművek állítása. Ezek közül a legkorábbi a már említett Kálvária a templom bejáratának közelében. Erről a térkép rajza alapján megtudjuk, hogy stációkat nem tartalmazott, egy mesterségesen emelt dombon Krisztus és a két lator keresztjét állították fel. A feltehetően fából faragott Krisztus figura aranyozott volt (ESZES 1984, 288). A Fő tér közepén állt a Szentháromság-oszlop. Ez azért érdekes, mert a műemléki védeltséget élvező

alkotást a szakirodalom szerint 1770-ben állították (GENTHON 1959, 158; KOPPÁNY – PÉCZELY – SÁGI 1962, 126; KOPPÁNY 1993, 166), de ezek szerint már 1769-ben is állt. Éppen fordított a helyzet a mai Városházával. Ezt Hofstedter Kristóf tervei alapján 1669-ben épült megyei szállásházként tartják nyilván egyes kutatók,⁵ de térképünkön nem szerepel. Valószínű, hogy az épületet csak 1770-ben vagy azt követően emelték, hisz ha némileg rövidebb is volt, mint a mai épület – ma 10, eredetileg 7 osztfása volt a Fő téri homlokzatnak – ezt az emeletes épületet minden bizonnyal külön jelölte volna a térképrajzoló. Mint ahogy Kiskastélynak (*Klein Castel*) nevezte a tér északkeleti sarkán álló épületet, ami a mai római katolikus plébániával azonos. Ez az épület eredetileg katonai kvartélyháznak épült. (Keszthelyen 1720-tól tartózkodott katonaság, amit magánháznaknál szállásoltak el.) Az épületet Festetics György vásárolta meg plébánialaknak, amikor 1799-ben a ferences templom lett a város plébánia temploma. A vásártéren bizonyára volt kocsmá, ami az Iskola utca sarkán állhatott.⁶ Későbbi adatok nem szólnak erről az „intézményről”, feltehetően azért mert megszűnt, amikor a közelben, a későbbi zárda helyén lévő majorságban rendeztek be egy kocsmát. Ezt keresztelték át aztán 1846-ban, a Kisfaludy gőzös keszthelyi kikötésének emlékére „*Gőzös kocsmának*” (ESZES 1984, 287). Írott forrásokból tudunk az „alsó mészárszékről”, amely talán a tér keleti oldalán lehetett (ESZES 1984, 289). A teret övező többi épület minden bizonnyal földszintes, nyeregtetős, szalmával vagy náddal fedett lakóház volt, amelyek többnyire homlokzatukkal néztek a térre.

Sok változást az első pontos város térkép, az 1821-ben készült „*Mappa fundorum intravillanorum Oppidi Keszthely*” sem mutat. Ekkor Szentháromság a tér neve. Mai L alakú formáját már ekkor elnyerte, mert a kolostortól északra egy kerítéssel határolt udvart alakítottak ki. Az „*Öreg*” – ma Kossuth utca – sarkán már állt a mai városháza helyén az emeletes megyei szállásház. A kálvária domb nincs feltüntetve, valószínűleg már elbontották.⁷ Tőle délre továbbra is megtalálható a kőkerítéssel övezett kert, amely egybefüggött a templom és a rendház mögötti kerttel. A térképről nem olvasható le, hogy egyes épületek funkciója megváltozott. Festetics Pál 1771-ben három osztályos gimnáziumot alapított Keszthelyen. Az oktatást a ferencesek végezték, a rendházzal szemben álló uradalmi épületben, amit a keszthelyiek téglahomlokzatáról „*piros iskolának*” neveztek. A téglából épült, eredetileg bizonyára földszintes és a hosszoldalával a térre néző épület közepén volt a kapualj. 1788-ban II. József feloszlatta a szerzetesrendeket. A ferencesek azonban csak 1796-ban hagyták el végleg a rendházukat, amit a templommal együtt

1798-ban szerzett meg Festetics György. 1799-ben lett a ferences templom a város plébániatemploma, amelyen 1799 és 1802 között belső átalakításokat is végeztek, mindenek előtt kialakítottak egy keresztelő kápolnát. A kolostor épületét is átalakította és egy épületszárnyal bővítette Festetics György (BONTZ 1896, 254), majd 1800. március 4-től ide helyezte át a gimnáziumot. Annak helyére a *Ratio educationis* nyomán 1780-ban létrehozott elemi iskola költözött. A ferencesek távozása után a gimnáziumban világi tanárok oktattak, majd 1808-ban a csornai premontrai rend vette át az intézményt, és működtette azt az államosításig.

Az 1858-as kataszteri térképen is alig fedezhetők fel változások. A teret továbbra is döntően homlokzatukkal a térre néző, földszintes épületek vették körül. Új épületeket a mai Széchenyi u. bejáratánál fedezhetünk fel: északról a későbbi Korona Szálló helyén már vendéglátó funkciója lehetett a nagyobb épületnek, a déli oldalon pedig felépült az az emeletes ház, amelynek földszintjén különböző üzletek kaptak helyet. Változást mutat, feltehetően bővítették a „piros iskolát”, a templom bejárata elé pedig egy előcsarnokot építettek, amit 1878-ban bontottak el (CSEMEGI 1941, 21).

Komolyabb változások játszódtak le a 19. század utolsó harmadában és a 20. század elején. Mindenek előtt megemlíteném, hogy megváltozott a tér funkciója, és külső képe. A kiegyezést követő gazdasági fellendüléssel együtt járt a piacok, vásárok forgalmának növekedése, amit a tér már nem tudott befogadni. Keszthelyen szerdán és pénteken volt heti piac, és évente hatszor – vízkereszt, húsvét, úrnap, Lőrinc-, Máté- és Márton nap után – országos vásár (TAR 2000, 25). Ezzel magyarázható, hogy a piac átkerült a Kossuth u. északi részére, a mai sétálóutcára, az országos vásárokat pedig a város keleti széle és a Szt. Mihály temető közötti szabad térségen, a Vásártéren rendezték meg. Ezt követően, a meginduló idegenforgalomnak is köszönhetően a tér nagyobbik, nyugati fele sétatér lett, amit fákkal ültettek be.⁸ A tér elnevezése is megváltozott. Keszthelyen 1880-ban kaptak az utcák hivatalos elnevezést, és a Fő tér továbbra is Szentháromság tér maradt. Bontz említi meg, hogy gróf Andrássy Gyula tiszteletére új nevet – Andrássy tér – kapott (BONTZ 1896, 19). Erre nyilván a neves politikus halála (1890) után került sor. A tér külső képének megváltozásához hozzájárult a teret övező épületek átépítése, új épületek megjelenése. Ezek közül a legjelentősebb a ferences templom elé épített neogót torony. A Szt. Márton templomot még 1800-ban megvásárolta Festetics György, és 1816-ban a hajót le is bontatta. Festetics Tasziló nemcsak a kastélyt, de parkját is bővítette. A kastély előtti

területen, a Fő utca keleti oldalán állt a régi templomtorony. Ennek lebontásához, és a „Kastély-körönd” kialakításához csak azzal a feltétellel járul hozzá a város, hogy a plébániatemplom elé új torony épül. Ezért azt követően, hogy 1878-ban lebontották a templom homlokzata fölötti kis tornyot, és a bejárati előcsarnokot, 1878–1879-ben Geisl Mór tervei alapján Laskai Ferenc, keszthelyi építőmester megépítette az új tornyot, amelybe beépítették a ferences templom homlokzatát ékesítő rózsablakot. Miután 1879-ben áthozták a régi toronyból a harangokat, azt 1880-ban lebontották (BONTZ 1896, 219–220). Az új torony maig meghatározza a Fő tér látványát. Az építményről a legelősebb kritikát éppen a plébánia káplánja mondta ki: „A toronyról művészeti tekintetben semmi kielégítőt nem lehet mondani. A mi különbség van a művészet és mesterség közt, az a különbség van a templom teste és a torony közt.” (BONTZ 1896, 345). A millennium évében a templombelső is „restaurálták”, Sztehló Ottó tervei alapján. Ennek során kidobták az értékes barokk főoltárt, és a többi berendezést. A felújítás során középkori köveket faragtak át, Lackfi nádor sírkövét a templom külső falán helyezték el (csak 1933-ban került vissza a templomba). (KOPPÁNY – PÉCZELY – SÁGI 1962, 88–91) Ma a Fő tér másik meghatározó téreleme a gimnázium kétemeletes épülettömbje. Kemény politikai harcok, ma úgy mondanánk lobbizás árán sikerült a városnak megtartania a gimnáziumot, amelynek 1892-ben adták át az új épületet, és ezzel egyidejűleg nyolc osztályos főgimnáziummá szervezték át. A Fő tér harmadik meghatározó épületét, a mai Városházát az 1860-as évek közepén bővítették, amikor 1865-ben, az országban elsőként itt alapították Gazdasági Tanintézetet, az agrár szakember képzés elősegítésére. Ezzel az alap-, a közép- és a felső fokú oktatás is jelen volt a Fő téren. Az intézmény 1897-ig maradt itt, amikor a Georgikon alapításának centenáriuma felépített Deák Ferenc utcai új épületbe költözött. Helyére több intézmény és vállalkozás került. Az épület keleti oldalán kapott helyet a postahivatal és távirda, a nyugati felén nyitotta meg kapuit az 1898-ban alapított Balatoni Múzeum első kiállítása 1899-ben, a sarkon gyógyszertár nyílt, a Kossuth utcai fronton pedig a Sujánszky féle papírbolt is nyomda kapott helyet. A tér északnyugati sarkában a Korona Szállót 1905-ben átépítették (TAR 2000, 23). Ekkor kapta a Hungária nevet. Vele szemben a földszinten Goldbaum János borbély- és fodrász üzlete, középen előkerttel Zitterbarth Kálmán cukrászdája, déli végében Pler Lipót üzlete volt. Az épületet az 1910-es években építették át, bővítették, és ezt követően került ide az Ivanics féle gyógyszertár. Ettől az épülettől délre ma az Anker bolt van. Ennek helyén még 1910-ben is, a

hagyományokat őrizve egy földszintes, nádfedeles ház állt, homlokzatával a tér felé. Utána egy újabb, a 20. század elején épített emeletes épület következett, földszintjén üzletekkel (divatház, Treffler féle papír bolt és könyvkötészet, trafik). A mai Zala Volán épület (Kossuth u. 43.) még földszintes volt, mellette a piros iskola emeletes épülete állt, de az Iskola utca délkeleti sarkán egy újabb földszintes lakóház következett. A tér egy részén tehát földszintes lakóházak, és a földszinten üzletekkel rendelkező emeletes épületek váltották egymást. Kivételt képezett a tér déli és északkeleti része. A déli oldalon, ahol most a használaton kívüli szökőkút és a parkoló van, kőfallal volt elkerítve a rendházhoz tartozó kert. Ettől délre, a Kossuth-köz meghosszabbításában egy keskeny utca következett, amely a Helikon utcára fordult rá. Az utca déli oldalán, ahol most az OTP Bank épülete áll, két földszintes ház állt. A Balatoni Múzeum Fotótára őriz egy felvételt, amely 1910-ben a „Dunántúli Daloskörök Találkozója” felvonulásán készült (Ltsz.: 622). Ezen jól látszik, hogy a mai Városházától keletre földszintes házak álltak, akárcsak a mai Átrium üzletház helyén. Feltűnik azonban ezen a felvételen a Szentháromság szobor mai helyén egy közegészségügyi szempontból fontos létesítmény, az artézi kút, deszkából emelt, csúcsos tetejű, zöldre festett háza, amely nemigen vált a tér díszére. Akárcsak a kor nagy technikai vívmánya, az elektromos áram, amelynek megjelenését a fából készített villanyoszlopok jelzik a Fő téren is. Az 1910-es évek elején aztán két szép szecessziós épülettel gazdagodott a tér, amikor a mai színház helyén felépült az Uránia Mozgóképfilm Színház, amely nemcsak filmvetítéseknek, de színpadi produkcióknak és ismeretterjesztő előadásoknak is otthont adott. Az I. világháború küszöbén Keszthely Fő tere egy folyamatosan változó, dinamikusan fejlődő kisváros központi terének látványát nyújtotta.

A tér 20. századi történetének külön fejezetét képezik az itt felállított szobrok, emlékművek. A sort Festetics György szobra nyitotta meg. 1897-ben, a Georgikon alapításának centenáriumi ünnepségén vetette fel Darányi Ignác földművelésügyi miniszter, hogy az alapítónak állítsanak emléket, és erre ezer koronát ajánlott fel. Országos gyűjtés kezdődött, amelynek keretében több száz gazda, intézmény és önkormányzat adakozott (Festetits-Album, 23–36). A szobrot Strobl Alajos felügyelete mellett Lukácsy Lajos mintázta meg. A felállításra, és az ünnepélyes avatásra 1902. június 8-án került sor. Ehhez a tér növényzetét is át kellett alakítani. A közben megerősödött fák egy részét kiirtották, a szobor körül egy rondót létesítettek, a zöld terület korábbi egyszerű léckerítését sodrott fémszalagok váltották fel.

A világháborút, a forradalmakat és Trianon

traumáját követően infláció és gazdasági válság sújtotta az országot. A pengő bevezetését követő konszolidáció a világgazdasági válság szakította félbe. Alig lett úrrá ezen az ország, következett a háborús felkészülés, és maga a második világhétség. Keszthelyen az országos átlag feletti fejlődés figyelhető meg. Ebben bizonyára döntő szerepet játszott, hogy a megcsonkított ország határain kívülre került a népszerű és nemzetközi hírű fürdőhelyek többsége. Így a Balaton, és a balatoni üdülés felértékelődött, és ezt a kormányzat propagandája is segítette. A városban a két világháború között számos kulturális, oktatási, egészségügyi, egyházi épületet emeltek vagy bővítettek. Új szállodák, vendéglátóhelyek épültek. A Fő téren is megfigyelhetők változások. A földszintes épületek egy része helyére emeletes ház épült. A tér nyugati oldalán először a mai Anker bolt (Kossuth u. 39.) épült át emeletessé úgy, hogy homlokzata hátrébb került, majd a Zala Volán épülete (Kossuth u. 43.), amelynek a '30-as évek divatját idéző homlokzatát az 1980-as évek végén csúfították el. Végül a tér délnyugati sarkánál, hosszú vajúdas után felépült az Ipartestület új székháza, amit 1938. december 18-án avattak fel ünnepélyesen.⁹ Így a tér nyugati oldalán csak az Iskola utca déli sarka (Kossuth u. 47.) maradt földszintes. Az északkeleti sarokra (Fő tér 4.) is emeletes lakóház épült. A téren a fákat kivágták, helyükre gyeppel és virággyások kerültek. A tér kivilágítása is korszerűsödött, 9-9 opálüveg gömbből álló kandelábereket szereltek fel. A vízvezetékrendszer kiépítése feleslegessé tette az artézi kutat. Nyílását eltömték, és a helyére került a tér nyugati részéről a Szentháromság szobor. A tér déli vége is gazdagodott. A bécsi döntéseknek köszönhető országgyarapodás emlékére minden jelentősebb településen, így Keszthelyen is felállították az Országzászlót. A fehér márvány talapzat és a hatalmas zászlórúd a templom bejáratától északnyugatra kapott helyet. Az épületek funkciója is változott. Ezek közül a legjelentősebb, hogy a Fő tér 1. sz. épületből a mai Főposta épületének elkészültét követően 1931-ben kiköltözött a postahivatal (ESZES 1979, 118–120), majd a Balatoni Múzeum építésének előrehaladtával 1935-ben a múzeum által használt helyiségek is felszabadultak (SÁGI 1969, 28). Helyükre a városi adminisztráció költözött, azóta van itt a Városháza. Említésre érdemes, hogy az Erzsébet királyné útján új filmszínház épült, és az Urániából garázs lett.

A II. világháború, 1944 őszétől a bombázások, majd a front átvonulása Keszthelyen is veszteségekkel járt. A Fő téren a legjelentősebb kárt a templom szenvedte el. A torony 1945. március 30-án gránát találatot kapott, és felső szintjei kiégtek. Ennek során sérült meg az 1509-ben öntött régi harang (PATAY é.n., 22). A tornyot némi átépítéssel rövidesen helyreállították.

A teret övező épületek külső megjelenésében sokáig csak az államosítások következtében lecserélt feliratok jelentettek változást, a karbantartásra, felújításra nem volt pénz. Ebben bizonyára szerepet játszott, hogy a közigazgatási átszervezés következtében Keszthely is Veszprém megyéhez került, amely a fejlesztési eszközöket a munkásvárosokra, és a megyeszékhelyhez közelebb eső Balaton-partra költötte, a „reakciós” Keszthely a megye egyik mostoha gyermeke lett. A teret délről lezáró kőfalat lebontották, a premontrei kert területét a térhez csatolták. Az emlékművek annál inkább változtak. Először az internacionalizmus jegyében az országzászlót bontották le, majd a „fordulat évét” követően a jobbágyokat sanyargató feudális földesúr, Festetics György szobra került a Balatoni Múzeum alagsorába. Helyén a felszabadulás 7. évfordulójára, 1952. április 4-ére készült el a szovjet hősi emlékmű. Természetesen a tér elnevezése is megváltozott, a bölcs vezér, J. V. Sztálin generalisszimusz nevét vette fel.

A Budapesten 1956. október 23-án kitört forradalom híre futótűzként terjedt el Keszthelyen. A fellelkesült keszthelyiek 24-én ledöntötték a szovjet emlékművet, és romjaira még aznap felállították Festetics György szobrát. (Nem sikerült ellenőriznem azt az információt, hogy 1956 novemberében vagy decemberében valamelyik szovjet központi lapban megjelent a ledöntött szovjet emlékműről, és az eléje állított Festetics szoborról egy fotó, annak bizonyítékaul, hogy Magyarországon valóban ellenforradalom volt, hisz „a felszabadítók emlékművének helyére a kizsákmányoló földesúr szobra került”.) Egyedülálló egész Magyarországon, hogy november 1-jén emlékművet állítottak a forradalom és szabadságharc áldozatainak. A Hévízen tartózkodó Marinkay István, amatőr szobrász, gipszből készült alkotását, az előre dőlve, zászlót tartó „fehér embert” magas téglaszoborra helyezték. Előtte egy talapzaton örökmécses égett, a felirat szövege pedig a következő volt: 1956. október, az elesetteknek az élők, akik talán holnap hálnak meg a szabadságért. (TAR é.n., 14) Pontos helyét is ismerjük, mert a Lackfi szobor felállítása előtt végzett megelőző feltárás során ennek a talapzatnak az alapozását találtuk meg. Ez az alkotás állt a legrövidebb ideig a Fő téren, hisz 1957. január 23-ára virradó éjjel elbontották. (A szobor, az összetört felirat és az örökmécses elkerülte a pusztulást, a bontást végző munkások titokban a Balatoni Múzeumba szállították.) 1957. április 4-ére a régi helyén újra állt, az immár vörös bazaltkőből emelt szovjet hősi emlékmű. A desztalinizáció következményeként a tér új nevet kapott: Március 8. tér (nemzetközi nőnap).

Az 1960-as évektől – a fellendülő idegenforgalomnak is köszönhetően – figyelhetők meg változások.

Az Iskola utca déli sarkán (Kossuth u. 47.) 1960-ban felépített emeletes lakóházzal a tér nyugati oldaláról eltűnt az utolsó földszintes ház. A '60-as években a kandeláberek helyére „modern”, a tér hangulatához nem illő „ostoronyeles” közvilágítás került. A tér „nyitott” déli és keleti vége csak 1979, a Zala megyéhez történt visszacsatolást követően alakult át. A Helikon utca és a tér közötti földszintes házak lebontása után épült fel a keszthelyiek által „pagodának” csúfolt, nem igazán szerencsés külső megjelenésű étterem és presszó. Ezt a tér hangulatához illeszkedő homlokzattal 1994–95-ben építették át banképületté. A tér keleti oldalán már 1983-ban lebontották a korábbi tulajdonosa után a keszthelyiek által csak „Simon-bolt”-nak nevezett élelmiszer üzletet. Helyére parkoló került. Majd a szomszédos épületek lebontását követően 1989-ben felépült az „Átrium üzletház”. A Fő tér külső megjelenésén súlyos sebet ejtett, hogy 1963-ban lebontották az életveszélyessé vált Urániát, és helyére egy, a tértől teljesen idegen „beton kockát” építettek, az 1965-ben átadott színházat. Ezt alig két évtizednyi működés után 1986-ban a beázások és a korszerűtlen színpadtechnika miatt be kellett zárni. Átépitve, a régi Uránia homlokzatát idéző külső megjelenéssel 2002-ben nyitotta meg kapuit a „Balaton Kongresszusi Központ és Színház”.

Szólnunk kell még a szobrokról. A szovjet emlékmű csúcsáról már 1989 szilveszter éjszakáján eltűnt a vörös csillag, a következő évben aztán az egész lebontották. Az immár hivatalosan is újra Fő térnek nevezett tér ékessége az államalapítás milleniumi ünnepsége keretében, 2000-ben felavatott lovas szobor, amely Lackfi István, nádort, a városalapítót ábrázolja. (Kalmár Katalin alkotása.) Nem kis harc árán sikerült elérni, hogy a művészi megfogalmazásában és kivitelezésében félresikerült II. világháborús emlékmű ne rontsa el a Fő tér látványát. (Hunyady László alkotása egy kevésbé exponált helyen, a Fő térről szomszédos Várkertben kapott helyet.)

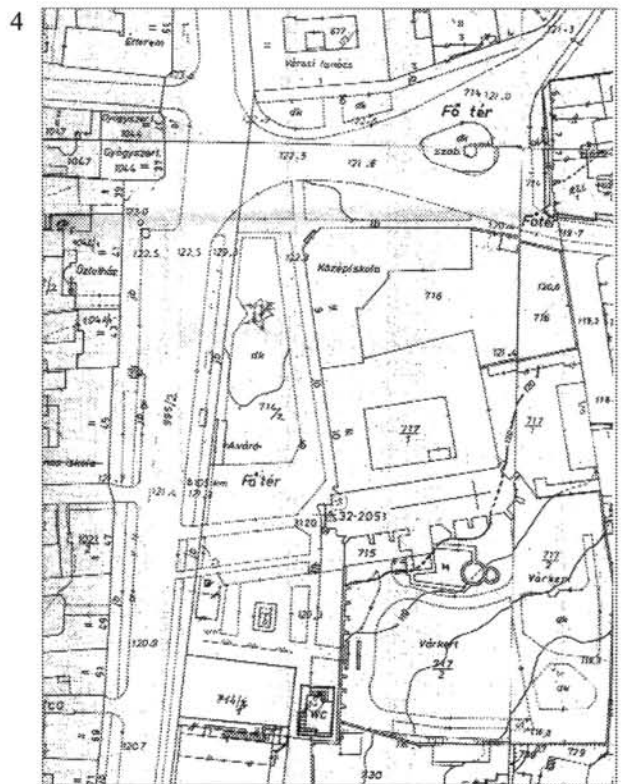
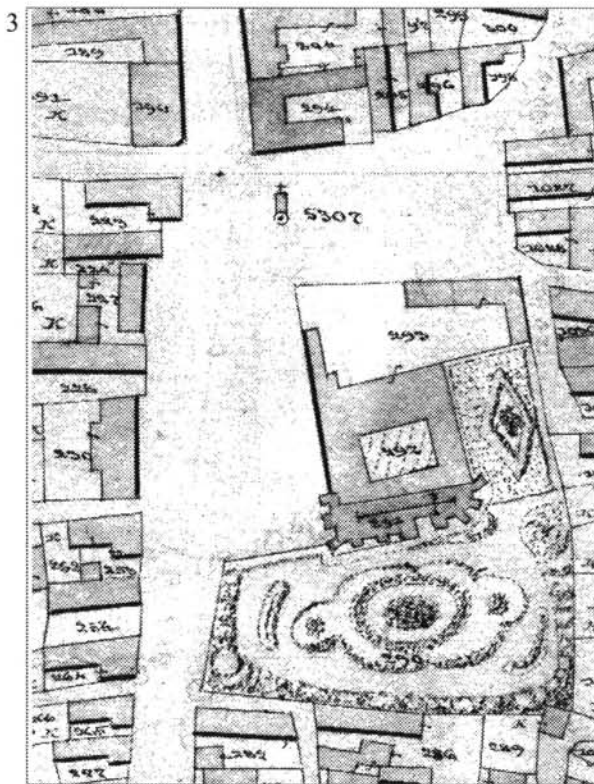
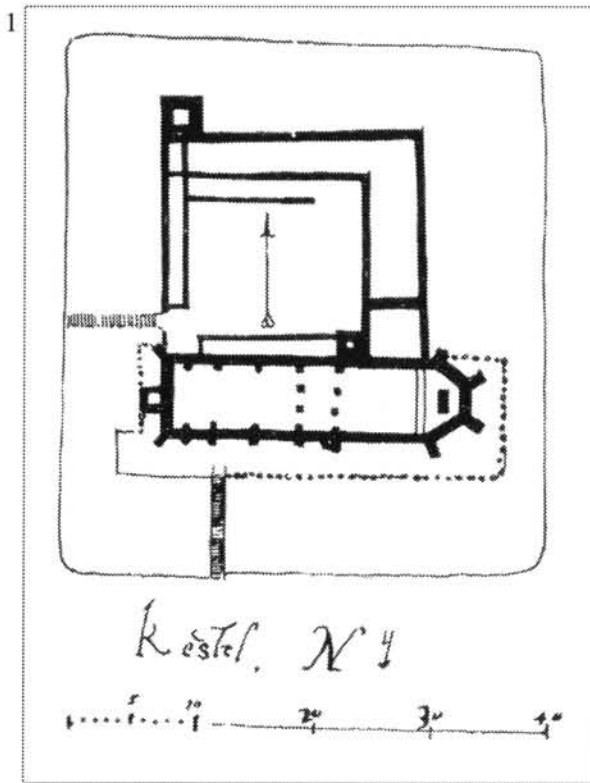
A Fő tért övező épületek egy része a rendszerváltást követően külsőleg is megújult, de a tér még nem „kész”. Déli részén még ott csúfosodik a '60-as években készített szökőkút beton medencéje. Mellette befejezetlen a templom előtti, a '80-as évek végén lerakott díszburkolat. Többszöri „nekifutásra” sem sikerült a Szentháromság szobrot a korábbi helyére, a tér tengelyébe visszahelyezni. Talán nem hiú remény, hogy egyszer majd sikerül a gépjármű forgalmat kitiltani a Fő térről, és olyan funkciót kap, ami egy fürdővároshoz méltó. Esztétikus zöldfelületekkel, és díszburkolattal, a helybeliek és az ide látogatók kedvelt sétaterévé válhat.

Jegyzetek:

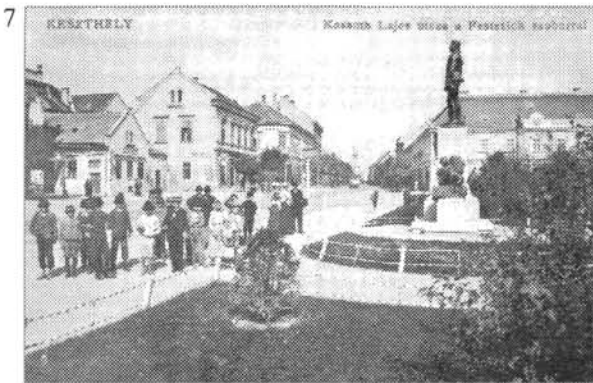
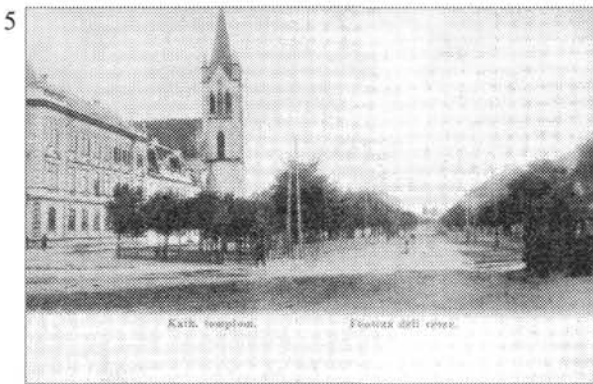
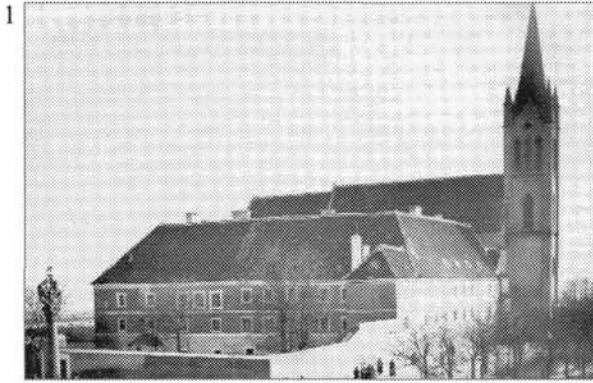
- ¹ Máig makacsul tartja magát az a nézet, hogy a ferencesek 1386-ban jelentek meg a városban. Ezt Bontz J. (BONTZ 1896, 207) állapította meg először, méghozzá a *Historia Domus* azon adatából, hogy a ferencesek 166 évig birtokolták a kolostort, mielőtt azt végvárrá alakították volna. Tekintve, hogy szerinte a ferencesek 1552-ben hagyták el Keszthelyt, a kivonásból 1386-os évszám adódott. A diadalív 18. századi kronosztikonja szerint a szerzetesek úgy tudták, hogy már 1534-ben elmenekültek Keszthelyről, ebből levonva a 166-ot, a helyes 1368-as évszámra juthatunk. Genthon I. (GENTHON 1959, 158) szerint is 1386-ban, Koppány – Péczely – Sági (KOPPÁNY – PÉCZELY – SÁGI 1962, 23 és 75) és Koppány T. (KOPPÁNY 1993, 164) szerint 1385 körül jelentek meg a ferencesek. Előbbi munka (KOPPÁNY – PÉCZELY – SÁGI 1962, 23) még András, keszthelyi plébános V. Orbánhoz írott levelét is 1386-ra keltezte 1368 helyett, pedig V. Orbán pápa 1362-től 1370-ig uralkodott. Már Dornyay – Vigyázó (DORNYAY – VIGYÁZÓ 1934, 240), majd a templom építéstörténetének részletes feldolgozója, Csemegei J. (CSEMEGEI 1941, 1. 2. j.) egyértelműen leírták, hogy 1367-68 táján kell számolnunk a ferencesek betelepítésével. M. Anda J. (M. ANDA 1986, 1) öszvér megoldást választott, szerinte a már korábban betelepített szerzetesek 1386-ban kezdték el építeni templomukat. A keszthelyi plébános panasza egyértelművé teszi, hogy 1368-ban már Keszthelyen tartózkodtak a ferencesek.
- ² Végh F. úgy vélte, hogy a lovas katonaság állatállományának várbeli elhelyezésére nem volt mód (VÉGH 2002, 40–41. 2. j.). Bár magában a várban is lehetett istálló, amint Esterházy Pál várbeli részeinek 1705-ös összeírása is említi egy 12 ló befogadására alkalmas istállót (VÉGH 2002, 54). Ha a külső palánkon belül tartották a sertéseket, ezt a lovakról is feltételezhetjük.
- ³ Eszes L. az 1821-es térkép „Piacz” feliratából tévesen következtet arra, hogy a törökkorban is a mai Fő téren rendezték meg a vásárokat (ESZES 1984, 289).
- A Leukhard féle térkép alapján a külső palánk szinte az egész Fő teret övezte.
- ⁴ Bontz J. úgy vélte, hogy a templom felújítása 1730-ban befejeződött (BONTZ 1896, 210), de a diadalív külső oldalán lévő kronosztikon szerint a munka 1748-ig elhúzódott (CSEMEGEI 1941, 20).
- ⁵ KOPPÁNY – PÉCZELY – SÁGI 1962, 126; KOPPÁNY 1993, 166. Ezzel szemben Genthon I. (GENTHON 1959, 158–159) szerint 1790. körül épült copf stílusban, míg az országos műemlékjegyzék a 18. század második felében épült késő barokk épületnek határozta meg (MŰEMLEKJEGYZÉK 708).
- ⁶ Az eredeti térkép és a hozzá tartozó kommentár a II. világháború végén elveszett. Klempa K. szerint (KLEMPA 1940, 8) 14-essel jelölte a térképrajzoló a kocsmákat, amelyből három volt a városban. Az általa közölt nem túl éles térképen azonban csak a mai Georgikon és Deák F. utcák sarkán, és a Pethő háztól délre találtunk 14-est, ezért feltételezzük, hogy az Iskola u. sarkán 24-essel jelölt kis épület, helyesen 14-es, és a templom mellett lerombolt kocsmá helyett létesítették. Dornyay B. 1940-ben pontos másolatot készített a térképről, és ő is 24-est írt ehhez az épülethez.
- ⁷ Bontz J. (BONTZ 1896, 218. 1. j.) úgy tudta, hogy csak pár évtizede hordták el a kálvária mesterséges dombját, de sem ez a térkép, sem az 1858-as kataszteri térkép nem ábrázolja a kálváriát, ami feltehetően csak a 19. század elejéig állt a helyén.
- ⁸ Bontz J. monográfiájának térképén (BONTZ 1896, 18) már a mai helyén szerepel a Vásártér, a Fő tér nyugati felét pedig „befásított sétatérnek” nevezi (BONTZ 1896, 210).
- ⁹ A Kossuth u. 67. (ma 69.) sz. földszintes épületet 1907-ben vásárolta meg az Ipartestület, de a beruházás mindig elhúzódott. Amikor végre nekiláttak, akkor viszont gyorsan elkészült, hisz az ünnepélyes alapköletételre július 7-én került sor, öt hónap múlva pedig már felavatták a székházat (OROSZLÁN 1936, 59–63; CSÉBY 1996, 44–46).

Irodalom:

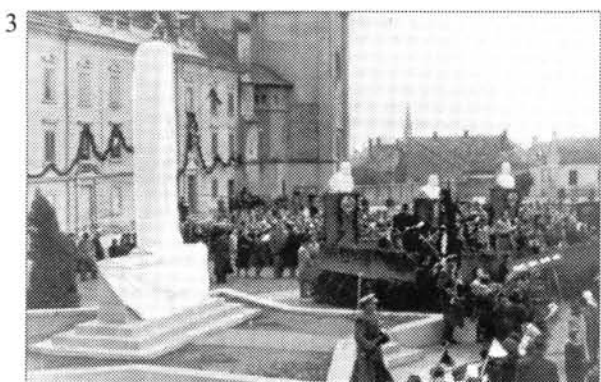
- BONTZ 1896
Bontz J.: Keszthely város monográfiája. Keszthely, 1896.
- CSÉBY 1996
Cséby G.: Száztíz esztendő. Adatok a Keszthelyi Ipartestület történetéhez. Keszthely, 1996.
- CSEMEGI 1941
Csemegi J.: Keszthely egykori ferences templomának építéstörténete. Dunántúli Szemle Könyvei 178. Szombathely, 1941.
- DORNYAY 1935
Dornyay B.: Keszthely-végvár a törökvilágban. Keszthely, 1935.
- DORNYAY 1941
Dornyay B.: Keszthely és egykori vára múltjából. Keszthely, 1941.
- DORNYAY – VIGYÁZÓ 1934
Dornyay B. – Vigyázó L.: A Balaton és környéke részletes kalauza. Bp. 1934, 240.
- ESZES 1979
Eszes L.: A keszthelyi posta története. Kézirat. KBM Adattár 1486. 96.
- ESZES 1984
Eszes L.: Keszthely mezőváros és végvár. Építés-Építészettudomány, 16 (1984) 249–293.
- ESZES 1985
Eszes L.: Feledésbe ment utcanevek Keszthelyen. Keszthely, 1985.
- FESTETITS–ALBUM
Festetits–Album néhai tolnai Gróf Festetits György szobrának 1902. június hó 8-án Keszthelyen végbenő leleplezési ünnepélyének emlékére. Bp. 1902.
- FÜGEDI 1972
Fügedi E.: Koldulórendek és városfejlődés Magyarországon. SZ 106 (1972) 69–95.
- GENTHON 1959
Genthon I.: Magyarország művészeti emlékei 1. Dunántúl. Bp. 1959.
- GLASER 1929-30
Glaser L.: Dunántúl középkori úthálózata. SZ 63–64 (1929-30) 138–167., 257–285.
- KLEMPA 1940
Klempa K.: II. József látogatása Keszthelyen. Keszthely, 1940.
- KOPPÁNY 1993
Koppány T.: A Balaton környékének műemlékei. Bp. 1993.
- KOPPÁNY – PÉCZELY – SÁGI 1962
Koppány T. – Péczely P. – Sági K.: Keszthely. Bp. 1962.
- M. ANDA 1986
M. Anda J.: Keszthely Plébániatemplom. TKM Kiskönyvtár 225. Bp. 1986.
- MŰEMLÉKJEGYZÉK
Magyarország műemlékjegyzéke. Bp. 1976.
- MÜLLER 1991
Müller R.: Keszthely középkori topográfiája. Dunántúli Dolgozatok, C/3. Pécs, 1991. 145–148.
- MÜLLER 2000
Müller R.: Keszthely története az őskortól a törökkor végéig. Keszthely története I. Keszthely, 2000.
- MÜLLER 2000A
Müller, R.: Die Entfaltung des Straßensystems und die räumliche Entwicklung der Stadt Keszthely bis Ende der Türkenzeit. Varia Arch. Hung. 9 (2000) 175–181.
- MON. ROM
Monumenta Romana Episcopatus Vespremiensis, Bp. 1899.
- NAGY – VÉGHÉLYI – NAGY I. és II.
Nagy I. – Véghelyi D. – Nagy Gy.: Zala vármegye története. Oklevéltár I. Bp. 1886., II. Bp. 1890.
- OPPEL 1923
Opell J.: Keszthely 1715-ben. Keszthely, 1923.
- OROSZLÁN 1936
Oroszlán I.: A Keszthelyi Ipartestület 50 éves történetéből. Keszthely, 1936.
- PAIS 1949
Pais D.: A római castellum szláv-magyar folytatása. MNy 45 (1949) 109–115.
- PATAY é.n.
Patay P.: Corpus campanarum antiquarum Hungariae. Bp. é.n.
- SÁGI 1968
Sági K.: A Balaton szerepe Fenékpusztá, Keszthely és Zalavár IV–IX. századi történetének alakulásában. Antik Tan. 15 (1968) 15–46.
- SÁGI 1969
Sági K.: Hetven éves a keszthelyi Balatoni Múzeum. VMMK 8 (1969) 11–38.
- SZABÓ 1969
Szabó I.: A középkori magyar falu. Bp. 1969.
- TAR 2000
Tar F.: Keszthely története III. Keszthely, 2000.
- TAR é.n.
Tar F.: Szobrok a keszthelyi Fő téren. Keszthely, 1956 Adalékok Keszthely történetéhez. Keszthely, é.n. 14.
- TÓTH 1990
Tóth S.: A keszthelyi Balatoni Múzeum középkori kőtára. Zalai Múzeum 2 (1990) 147–187.
- VÁNDOR 1983
Vándor L.: Keszthely, Plébániatemplom. RF 1/36. Bp. 1983, 103.
- VÉGH 2002
Végh F.: A keszthelyi végvár építéstörténete (XVI–XVII. Század). Pécs, 2002.
- V. GERVERS 1972
V. Gervers V.: A középkori Magyarország rotundái. Bp. 1972.
- ZÁKONYI 1966
Zákonyi F.: Balatoni várak hiteles rajzai 1651-ből. Műemlékvédelem 10 (1966) 137–141.

1.kép: 1: G. Turco felmérése a keszhelyi végvárról (1571-72); 2: a Fő tér az 1769-es térképen (Dornay B. rajza);
3: a Fő tér az 1858-as kataszteri térképen; 4: a Fő tér ma

2. kép: 1: az egykori ferences templom és kolostor 1892 előtt (KBM F.16879.); 2: a főgimnázium és a plébániatemplom 1900-ban (KBM K.92.16.27.); 3: a Fő tér északnyugati része 1905 körül (KBM K.92.21.4.); 4: a Fő tér északkeleti része, 1900 (KBM K.92.21.3.); 5: a Fő tér déli része, 1900 (KBM K.92.24.1.); 6: a Fő tér északi oldala az artézi kúttal, 1920 körül (KBM F.27064.); 7: a Fesztetics szobor, 1905 körül (KBM K.92.23.8.); 8: a Fő tér északnyugati része, 1930-as évek (KBM F.16540.)

3. kép: 1: a Fő tér délnyugati része, 1940-es évek eleje (KBM K.92.24.32.); 2: az országzászló, 1941 (KBM F.18131.); 3: a szovjet hősi emlékmű avatása, 1952 (KBM F.15429.); 4: az 1956-os forradalom áldozatainak emlékműve (KBM. T. ltszn.); 5: a ledöntött szovjet emlékmű, előtte Festetics György szobra, 1956 (KBM F.31700.); 6: a II. szovjet hősi emlékmű, 1958 (KBM F.20291.); 7: a szovjet hősi emlékmű lebontása, 1990 (KBM F.31697.); 8: a „Pagoda“, 1990 (KBM F.16556.)

